

свакодневицу неколико хиљада жена. Крајем прве деценије XX века, у борби против престоничке проституције недостајало је не само новца и енергије, већ и свежих идеја. У том тренутку, игра надмудривања између српске државе и проститутки нагло се ближила крају. Талас Балканских ратова је уздрмао, а Први светски рат коначно срушио столетну кућу београдског блуда, али убрзо по доласку Аустријанаца стари темељи су проширени и изградња почиње изнова.

Summary

Vladimir Jovanović

Prostitution in Belgrade in the 19th Century

During the 19th century prostitution in Belgrade existed under constantly changing social and political circumstances. The problem of prostitution dates back to the Turkish occupation. However, in the second part of the 19th century it was „modernized” by gaining some of the European features of the phenomenon. Various legal acts enable to get on insight into the stand of Serbian authorities towards the problem. Several years after the Great Crisis Serbian Government issued the first legal acts on regulation of prostitution. Within the complex moral system of Serbian society at the end of the 19th century control of prostitution established by the authorities 20 years before, became less effective. The system of brothels gradually disintegrated, which resulted in individual prostitution, often disguised by other professions. This process, which the government was trying to control by various measures, was abruptly brought to an end in 1912 with the beginning of the Balkan.

113 В. Лазаревић, *Пријављивање становништва код полицијских и општинских власних и његов значај с нарочитим погледом на београдску полицију*, Београд 1908, стр. 97-115.

Стефан Дечев

32.019.5(497.2):656.2

Комуникације, политика и јавно мњење у Бугарској током 80-тих и 90-тих година прошлог века

Апстракт: Раду је посвећен истраживањима саобраћаја, комуникација, путине и железничке мреже, и њиховом утицају на развој политичког живота, и формирање јавног мњења у кнежевини Бугарској, током последњих деценија прошлог века.

У лето 1883, чешки историчар и председник Научног савета при Министарству просвете кнежевине Бугарске¹, Константин Јиречек, пропутовао је Родопима. Од 4. до 14. августа² он је обишао Перуштицу, Устина, Кричим, Брацигово, Пештеру, Батак, Чепино и села: Ракитово, Бању, Каменицу, Костангово, Дорково и Црчу.³ У опису тог путовања, он не спомиње да је са месним становништвом и „првацима” водио разговоре о текућим политичким догађајима, или о свежим вестима које су у тај планински крај пристигле. Од Родоп до Пазарџика, и од Пазарџика до Софије, чешки научник није наишао на одјек савремених политичких збивања, која су се одвијала у бугарској престоници или у Пловдиву. У родопским планинама још нису чули да се вођа Либералне партије вратио из интернације у Враци, нити за распу између кнеза Александра I Батенберга и руских генерала Л. Н. Соболева и А. Каулбарса. Нема ни података из Пловдива, о политичком животу у аутономној области Источне Румелије. Јиречек је опазио супротност између ове неупућености, и ритма софијског „политичког света” где царују „узаврелост”, „утицај јавног мњења”, „разговори и комбинације”.⁴

Од 23. августа 1883, у друштву службеника бугарске владе, геолога Георги Златарског, Јиречек је припремао ново путовање по југозападним пределима Бугарског кнежевства, ка Цариграду, Трну, Брезнику, Радомиру, Густенцилу,

¹ Чланак је заснован на саопштењу, одржаном 28. фебруара 1998. године у Петричу, на конференцији „Балкан и море - поруке временима и поколењима”, у организацији Међународног универзитетског семинара за балканска истраживања и специјализације, при Југозападном универзитету „Неофит Рилски” из Благоевграда.

² Сви датуми преузети од Јиречека, дати су по новом календару.

³ К. Јиречек, *Путувањето по Бџагария*, приредили Е. Бужашки и В. Велков, Софија 1974, стр. 488-541.

⁴ Исто, стр. 543.

Дупници, Рилском манастиру, Самокову и околним селима.⁵ За разлику од планинских предела и села Ђустендилског округа, у којима нема ни трага политичким дебатама, читање кнежевског манифеста од 11. септембра о враћању на снагу Трновске Конституције (бугарског Устава - прим. В. Ј.) изазвало је у самом Ђустендилу „снажан политички покрет”.⁶ Отсечен од извора вести, на путу од Дупнице преко Рилског манастира за Самоков, Јиречек је тек 20. августа од локалног месног начелника сазнао за новости о Трновској Конституцији, оставци председника владе Л. Н. Соболева, и саставу нове коалиционе владе, коју су чинили умерени либерали и конзервативци, на челу са Д. Цанковом.⁷

Путујући читав месец дана (од 23. августа до 21. септембра) крајевима недалеко од бугарске престонице, али непроходним и планинским, познати чешки слависта открио је „контраст” између софијске „вреве” коју је изазвао одлазак руских генерала, и „спокојног живота блиских предела” којима је путовао.⁸ Током једне од својих наредних екскурзија, јуна 1884, Јиречек је приметио сличну појаву. На путу између Софије и Пловдива владало је „спокојство” и одсуство политичких полемика, док су у престоници Источне Румелије „умови друштва” били заокупљени скорим доласком новог Главног управника те области, Гаврила Крстевича, и жустро расправљали о Бреговском питању, које је никло између Бугарске и Србије.⁹

Кренувши 12. јула 1884. поподне из Бургаса, а пристигавши у Варну тек наредног дана, Јиречек је тамо дознао да је одржана седница Народног скупа у Трнову, и да је већ пре недељу дана формирана нова влада, са П. Каравеловом на челу, за шта у Бургасу и околини, као ни у читавој Кнежевини још нису знали.¹⁰

I

Изнети примери сликовито откривају снажну зависност политичког живота и политичке културе тог времена, од географских одлика терена, могућности комуникација, и преношења политичких информација и новости. Током 80-тих и 90-тих година прошлог века, услед слабе развијености транспортних средстава и комуникација, чак је и путовање од Софије до Русе, преко прелаза Арабаконак-Орхание (данас Ботевград)-Телиш-Плевен-Бјала, одузимало најмање 4 до 5 дана. Деоница до Лома и возња паробродом, трајала је додатна 3 дана.¹¹ Током зиме, ова два пута обично су била неупотребљива, а од Русе до Софије путовало се саоницама по замрзнутом Дунаву до Поргева, а затим преко Румуније, Аустро-Угарске, и Србије, до бугарске престонице. На тај начин, пара-

5 Исто, стр. 544-662.

6 Исто, стр. 662-663.

7 Исто, стр. 726.

8 Исто, стр. 730.

9 Исто, стр. 879.

10 Исто, стр. 879.

11 К. Стоилов, *Дневник*, том II, у редакцији Е. Стателове и Р. Попова, Софија 1996, стр. 43; Н. Обретенов, *Дневници и сјомени (1877-1939)*, Софија 1988, стр. 324-325.

доксално путовање између два главна градска центра кнежевине Бугарске, одвијало се преласком преко територије три друге државе.¹²

У то време, и кретање од Софије до Свиштова, значајног трговинског центра на Дунаву, могло је трајати 4 дана.¹³ Од престонице до Ловеча, преко Орхание, стизало се у погодним климатским приликама за 3 дана.¹⁴ Коњима и колима, до Трнова се стизало за 5 дана.¹⁵ Понекад се до старе престонице (Трнова - прим. В. Ј.) ишло преко Лома, а потом Дунавом до Свиштова или Русе.¹⁶ Паробродом се од Лома до Свиштова путовало 8 часова, а до Русе и читав дан.¹⁷ Последња деоница пута, од Русе до Трнова, трајала је још један дан.¹⁸ Време потребно да се из Софије стигне у Варну и натраг, износило је две недеље.¹⁹

До изградње железничке мреже, везе између Северне Бугарске и Софије одржаване су сточним запрежним колима, а пут Русе-Плевен, значајан за пренос поште (нарочито на неким одсецима) налазио се у рушевном стању. Лош је био и квалитет путних праваца: Свиштов-Севлиево, Свиштов-Плевен, и Никопол-Плевен, због чега је саобраћај на њима, нарочито у зимско време и током обилних киша, био мукотрпан и спор. Још трагичнију слику пружали су сеоски путеви.²⁰ Ни нека од значајнијих градских средишта, попут Враце, нису имала путну мрежу.²¹

Од Софије до оближњег Пирдопа, путовало се у најбољем случају (фаетоном) 8 часова, а у најгорем (таљигама) 12, до Вакарела 8, до Сливнице више од три часа, до Радомира 5, а до Ђустендила 10 часова.²² Зимска путовања јужно од престонице, преко Владајског превоја изнад Књажева, Јиречек је описао као „непријатна, и чак опасна”.²³ У исто време, пут од Софије до Дупнице траје читав дан.²⁴ Од престонице до Пловдива, пре постављања железничке мреже, стизало се за дан и по или 2, а до Пазарџика за један.²⁵

12 *Кайто антична тирагедия. Съдбата на Екаптарина Каравелова и негово семейство в писма, дневници и фотграфии*, Софија 1984, стр. 119; Н. Обретенов, нав. дело, стр. 324-325.

13 Т. Васильшов, *Живот и сјомени*, Софија 1938, стр. 61.

14 А. Карима, *Към просветата и култура, Сјомени*, Софија 1943, стр. 9.

15 К. Иречек, нав. дело, стр. 155.

16 А. Страшимитов, *Диктаторът*, Софија 1993, стр. 143.

17 К. Стоилов, нав. дело, стр. 58-59.

18 К. Стоилов, *Дневник*, том I, Софија 1996, стр. 450.

19 Л. Божков, *Съобщителните средства на България*, Софија 1929, стр. 5-6; Т. Васильшов, нав. дело, стр. 319; К. Иречек, нав. дело, стр. 115.

20 Вид. *Състоичието на Свишовски окръг, Промисленост*, год. II, јун-јул 1889, књ. VI-VII, Софија, стр. 647-649.

21 К. Иречек, нав. дело, стр. 156.

22 Исто, стр. 349, 542, 544, 584.

23 Исто, стр. 584.

24 К. Стоилов, *Дневник*, том II, стр. 156.

25 *Кайто антична тирагедия*, стр. 364-365; К. Иречек, нав. дело, стр. 155-177, 730; К. Стоилов, *Дневник*, том I, стр. 453, 455, том II, стр. 63.

У недостатку аутомобила и велосипеда, а коначно и железничке мреже, Османска империја је Кнежевину оставила само неколико путева, изграђених за стратешке потребе, и коришћених за војне покрете и пренос поште. Ти путеви међусобно су везивали значајније градове, али је њихов број био недовољан.²⁶ На самом почетку проучаваног периода, Кнежевина је располагала једином железничком линијом: Русе-Каспичан-Варна; Белово-Мустафа Паша (данас Свиленград) -турска граница. На Бугарској било је да изгради одсек: Вакарел-Белово-Цариброд (данас Димитровград), који би је повезао са српским железницама, и линију Трново сејмен (данас Симеоновград) -Нова Загора-Јамбол. Током јуна 1888, завршена је линија: српска граница-Цариброд-Софија-Вакарел, којом су возови ишли само уторком, четвртом и суботом. Линија Вакарел-Белово отворена је јула 1888, а Јамбол-Бургас маја 1890. Њоме је овај приморски град повезан са престоницом. Пруга Софија-Перник, отворена је 1893. године.²⁷

Путовање возом међутим, још увек је било споро и скупо.²⁸ Од Пловдива до Трнова стизало се за отприлике 5 часова, до Харманлија за 7 до 8, а до Хибибчева (данас Љубимец) за 12.²⁹ Железнички пут од Пловдива до Јамбола трајао је око 10 часова.³⁰ Постављање нових деоница мењало је железнички ритам, па се од Софије до Цариграда или Беча,³¹ могло стићи за један дан, а до Пловдива за 8 часова.³² Ипак, и током 1890. године, путовање возом од Софије до Бургаса трајало је читав дан.³³ Низ значајних трговинских и административних центара током 80-тих и 90-тих година, и даље је био одсечен од железничке мреже. Још увек нису биле изграђене линије: Варна-Софија, Русе-Стара Загора, Лом-Софија, или Видин-Софија.³⁴ Упоређења ради, у то време у Европи се за један дан стизало од Београда преко Будимпеште до Беча, од Беча до Берлина, и од Берлина до Келна.³⁵

Већ је речено да су климатски услови стварали озбиљне потешкоће. Како су већину софијске елите чинили људи пореклом из унутрашњости, у случају смрти блиског рођака у зимском периоду, ни највиши државни чиновници нису

26 Н. Панчев, *Пљивнаша проблема в културнонајердналиије сѣирани и ѿишњоаѿа у нас*, Софија 1930, стр. 102.

27 Детаљније о томе: И. Доросиев, *Елементијарни ѿзнанија ѿ историја на железничкије*, Софија 1925; *Историја на железничкије*, Софија 1935; Л. Божков, нав. дело; Х. Станишев, *Историја на сѣироежије и сѣобноеничија в Бѣлгария оѿ Освобожденије до края на 1939 г.*, Софија 1947; Н. Панчев, нав. дело; С. Симов, *Усѣройсѣвојѿо и развијѣије на ѿѣишњоѿо дело в царсѣвојѿо оѿ Освобожденије до 1919. год.*, Софија 1921; Т. Цончев, *Материјали за историјѣија на бѣлгарскије ѿоци, ѿтелеграфѿи и ѿтелефони*, том I, Софија 1935.

28 Л. Божков, нав. дело, стр. 6-7.

29 К. Стоилов, *Дневник*, том I, стр. 453.

30 К. Иречек, нав. дело, стр. 730.

31 К. Стоилов, *Дневник*, том II, стр. 121, 125.

32 Исто, стр. 69, 132, 134.

33 Л. Божков, нав. дело, стр. 5-6.

34 Детаљније о томе И. Доросиев, нав. дело; *Историја на железничкије*; Л. Божков, нав. дело; Х. Станишев, нав. дело; Н. Панчев, нав. дело; С. Симов, нав. дело; Т. Цончев, нав. дело.

35 К. Стоилов, нав. дело, стр. 43-45, 58, 88.

успевали да присуствују погребу, нити су полазили на пут. Такав је случај и са софијским управитељем Николом Обретеновом, који марта 1883. године није стигао у Русе, на сахрану своје мајке - познате баба Тонке Обретенове.³⁶ Из истих разлога, пре изградње железничке мреже, престоница је током зимских месеци често прекидала везе са осталим светом, пошто се до ломског пристаништа или до нишке железничке станице, колима обично путовало по 2 дана.³⁷ Пре железнице, чак и под повољним метеоролошким условима, од Софије до Београда стизало се за два дана, уз ноћење у Пироту или Нишу.³⁸

Нарочиту путну препреку представљала је Стара планина. Пут од Габрова преко превоја Шипка, до подбалканских предела трајао је читав дан, од раних јутарњих часова до касне вечери.³⁹ Од Златице до Етропола и Тетевена, северно од Балкана, стизало се за 4 до 5 часова, напорним и стрмим путем, који је током три зимска месеца био непроходан.⁴⁰ Од Дренова до Габрова, и од Габрова до Казанлѿка, стизало се за три дана.⁴¹ Чак ни међу многим већим градским центрима у земљи, није било нормалних комуникацијских веза.⁴²

II

Стање у коме се налазила путна мрежа, није могло да се не одрази на поштански саобраћај, а преко њега и на развој политичког живота и културе у Бугарској. Пренос новина и листова, држава је вршила средствима која су јој стајала на располагању: коњске запреге, курири (пешаци или коњаници), пароброди, железница. Постојале су и одређене поштанске линије, поверене појединим предузимачима према закону о јавној лицитацији. Новине су од Софије до Русе стизале (у најбољем случају) за 3 до 4 дана.⁴³ У зимским условима, када би се Дунав замрзао, новине су из Софије у Русе достављане путем: Орханица-Луквит-Плевен-Бјала, који је трајао и до једне седмице. Током лета, пошта је од Софије до Лома стизала за дан и по, обичном запрегом за 2 дана, а у оптималним условима за 17 часова.⁴⁴

Непосредно по ослобођењу, у Бугарској је постојала једна железничка пруга, Русе-Варна, и тек неколико редовних поштанских линија одржаваних два пут недељно: Софија-Орханица-Плевен-Трново-Русе-Варна; Софија-Берковица-Лом-Видин; Софија-Брезник-Трн; Софија-Радомир-Густендил-Дупница-Рилски

36 Н. Обретенов, нав. дело, стр. 325.

37 К. Иречек, нав. дело, стр. 104.

38 К. Стоилов, нав. дело, стр. 43, 58.

39 К. Стоилов, *Дневник*, том I, стр. 450.

40 К. Иречек, нав. дело, стр. 360-361.

41 К. Бозвелиев, *Моѿије сѣомени*, Софија 1993.

42 Н. Панчев, нав. дело, стр. 101.

43 Т. Ташев, *Животѣијѿ на лейѿоѿисеѿа*, том III, Пловдив 1989, стр. 223; Х. Станишев, нав. дело, стр. 156-157.

44 Д. Ганчев, *Сѣомени 1864-1887*, Софија 1939, стр. 276-277; К. Стоилов, *Дневник*, том II, стр. 43, 160; К. Иречек, нав. дело, стр. 341.

манастир; и Софија-Цариброд. Превоз је вршен кочијама, уз смену коња на одређеним тачкама.

Посматрано у целини, путне руте у Северној Бугарској биле су нередовне, а цена поштанских услуга висока.⁴⁵ Поштански саобраћај одржаван је уобичајеним превозним средствима, а у време железнице зависио је од брзине воза, која није била велика.⁴⁶ У Јужној Бугарској, поштанске линије кретале су из различитих тачака железничке линије: Саранбеј (данас Септември) -Трново сејмен-Јамбол, а тек доцније Цариброд-Белово-Саранбеј, и коначно Јамбол-Бургас.⁴⁷ На локалној железничкој линији Трново сејмен, преко Нове Загоре за Јамбол, поштански воз саобраћао је три пут седмично.⁴⁸

На тај начин, листови који су доносили политичке новости, до читалаца су стизали са извесним закашњењем, што је давало посебан ритам политичком животу, и нарочит тон политичкој култури становништва. Карактеристично је да чак и у град какав је био Бургас, пристижу само стари бројеви новина, а градом се проноси мноштво гласина.⁴⁹ Спор пренос информација утицао је на брзину издавања локалних листова, чији се број, нарочито у време предизборних кампања, повећавао. Како је пред саме изборе било неизводљиво слати лист у удаљене пределе, садржај је био прилагођен потребама локалне публике. Примера ради, суботње издање престоничких новина (уочи недељних избора) намењено је софијском читатељу, а њихов основни циљ било је стицање његовог поверења, у последњем тренутку пред гласање.

Одседања и паузе по железничким чекаоницама и станицама биле су очајно дуге. Стога је железничка станица постала место на коме су се водиле политичке дебате, где су сукобљавана мишљења политички пробуђеног становништва околних градова и села. Ту се могло чути и „шта има ново у свету“.⁵⁰

Много снажнија, била је политичка изолованост села. Недостатак удобног транспорта и лоши путеви, чинили су да је читав низ сеоских области у земљи, био одсечен од великих административних, трговачких и културних средишта, као и од политичких полемика које су тамо вођене. Дуги низ година у новој бугарској држави, везе између села одржаване су уобичајеним пољским путевима, чија је употребљивост непосредно зависила од метеоролошких услова и годишњих доба. Осим тога, постојала је читава група сеоских општина, које уопште нису имале путну везу са пијачним и пазарним средиштима.⁵¹

У оно време огромна већина сеоског становништва ретко је путовала, а максимално растојање које су превљивали, није премашивало 12 до 15 километара. Сељаци су углавном живели у свету своје породице, области, и месне општине, а не у свету националних и политичких питања. Недостатак времена,

45 Исто, стр. 156-157.

46 Т. Цончев, *Телеграфо-поценскојо дело у нас и кријкишије срецу неѓо*, Софија 1909, стр. 22; К. Иречек, нав. дело, стр. 155.

47 Т. Цончев, нав. дело, стр. 22; Л. Божков, нав. дело, стр. 118; Х. Станишев, нав. дело, стр. 156-257.

48 К. Иречек, нав. дело, стр. 732.

49 Исто, стр. 848.

50 Исто, стр. 731.

51 Н. Панчев, нав. дело, стр. 101.

али и жеље за читањем, слушањем, и размишљањем о политичким проблемима од националног значаја, стварало је врло мутну, нејасну, збркану, и упроштenu представу о партијама, њиховим програмима, и међусобним разликама - у много већој мери него код градског становништва. У неким областима није било чак ни таквих искривљених поимања, док је код већине сеоског света, слика о свету била врло скучена и оскудна. Проблеми високе дипломатије и политика великих сила, као и суштина међусобне борбе унутар бугарске политичке елите, били су потпуно страни већини сељана. Новости о догађајима из света политике, стизале су до изоловане сеоске периферије често у форми гласина. Чак ни администрација у тим областима, по читаву недељу не зна за новости из престонице и већих градова, нити за политичка дешавања, укључујући ту и промене владе.⁵²

Изолованост и висок степен неписмености сеоског становништва, маргинализовали су значај штампане речи, а градски листови ретко су допирали до унутрашњости. До 1895. године, када је на снагу ступио закон о међусеоској пошти, није било редовних сеоских линија нити је поштанска администрација контролисала рад локалних органа. Кореспонденција се одвијала преко среских управа.⁵³ Чак и у свиштовској области, где је међусеоска пошта била сразмерно добро уређена, а сеоски курири били писмени, промет поште од среске ка општинској управи и обратно, вршио се двапут седмично. При том, среске поштанске станице своју пошту нису поверавале сеоским куририма, већ су је сеоским општинама предавале преко среских управа, где се ова додатно задржавала.⁵⁴

У неким регионима, границе познатог света свршавале су се физичким границама њиховог окружења. Само су житељи одређених области и представници појединих група чешће путовали, и раскидали такве скучене представе, али њихов укупан број је безначајан.⁵⁵ У селима удаљеним од среских центара на пример, мноштво становника није ни одлазило на гласање. До изборног закона из 1889, који је организовао изборна тела и изван среских центара, многи сељани, да би испунили гласачко право, пешачили су 10 до 12 часова. Од 1889, та раздаљина је скраћена на 3-4 часа.⁵⁶

До сад изнета разматрања, нису у нескладу са бројним радовима из области политичке културе села, према којима је потребно са нарочитим опрезом користити оне изворе, које су оставили градски чиновници и посматрачи, какав је био и Иречек. У таквом случају, о селу није говорио сам житељ већ странац, и његове културне представе. Такође је тачно да у традиционалним историјским изворима нема података, о ставу самих сељана према неком политичком питању, нити о сеоској политичкој култури која је најчешће усмена. Утицај на сеоско становништво, нису вршили само представници градске и сеоске елите, већ су

52 К. Иречек, нав. дело, стр. 879.

53 Л. Божков, нав. дело, стр. 122.

54 *Състѣоцине в Свишовски окръг*, стр. 642-643.

55 Г. Георгиев, *Освобождението и етнокултурното развитие на българският народ 1877-1900*, Софија 1979, стр. 207.

56 *Дневници (сѣнографски) на Пејоито обикновено народно събрание*. Трета редовна сесия XVIII заседание, стр. 209.

Summary

Stefan Dechev

Communication, politics and public opinion in Bulgaria in 1880-ies and 1890-ies

During the 1880-ies and the 90-ies, the effect of geographical, meteorological and technical factors on the development of political life in Bulgaria and forming of public opinion was undoubtedly significant. Rural and urban political life developed in different ways due to lack of good roads, railway and efficient communication system. Unlike the capital and several other cities as the centers of political activity, the rural, especially mountain regions in Bulgaria, had a much slower rhythm of political life. Belated information, conservatism and traditional way of thinking increased the contrast between political beliefs of the rural and urban environment. Regardless of the fact that importance of telegraph in control of political information in Bulgaria was recognised as early as the 1890-ies, the process of modernisation, improvement and mass utilization of technical means was applied to a greater extent only at the beginning of the 20th century.

Божница Младеновић

УДК 614.2 (497.11) "1916/1918"

Здравствене прилике у Београду од 1916. до 1918. године

Апстракт: У прилози су приказане здравствене прилике у Београду за време аустроугарске окупације у Првом светском рату. Указано је на најчешће болести, услове и начин рада здравствених установ (болнице, санијетска служба, амбуланте и апотеке) и састав лекарског особља.

У јесен 1915. године војска Централних сила је у свом успешном продору наишла у Краљевини Србији на грађанско становништво у веома тешком здравственом стању. У ратним условима појавиле су се многе болести, које су се брзо шириле, често и у облику епидемија (пегави тифус, дизентерија, колера и друге болести). Будући да су у градским насељима Војно-генералног гувернмана живели заједно окупирано цивилно становништво и војници и чиновници Двојне монархије, окупациона власт је, пре свега због прагматичних разлога, била приморана да организује здравствену заштиту којом је обухваћено становништво упоредних друштава¹

У Београду, седишту Гувернман, на почетку окупације здравствене прилике су биле веома лоше. О стању здравља градског становништва писао је штапски лекар аустроугарске војске др Франц Цинер. Он је забележио да је била раширена туберкулоза, „бич човјечанства”. Цинер је наилазио на случајеве врло тешке туберкулозе у кожи, жлездама, зглобима и костима. Као другу болест по броју оболелих, лекар је навео сифилис, истичући да је болешћу захваћено не само градско него и сеоско становништво у околини Београда, и при том напоменуо да за ту болест Срби могу да захвале својим савезницима Французима. Трећа болест био је пегави тифус. Изненађен бројем оболелих од наведених, а и других болести, др Франц Цинер је записао: „Тешко се може схва-

¹ У српској штампи у избеглиштву је забележено: „Првих дана по паду наше земље у ропство здравствено стање је било врло рђаво. То је долазило, једно, услед нередовних прилика које су биле овладале после повлачења наше војске, а друго, због тога што је народу оскудевала свака лекарска помоћ и нега, јер се непријатељ не хте смиловати ни на једно стање изнемоглих и оболелих наших људи. Доцније, кад су се прилике биле колико толико сталожиле и благодарећи живавости и челичности грађе најега живља, стање се нешто мало поправило, али су болести у грудима узеле великога маха, и то поглавито због недовољне хране коју је непријатељ на све могуће начине одузимао од народа.” (Ратни дневник, бр. 82, 23. март 1917, Стање српског живља у Србији у ропству.)